

Warto zauważyć, że również w materiałach źródłowych zabrakło szerszego uwzględnienia zagadnień doktrynalnych. Wyraża się to w szczególności w niezamieszczeniu choćby kilku najważniejszych opinii sędziów, np. słynnego uzasadnienia Berkeleja w sprawie Hampdena⁷. Wydaje się, że opinie sędziów, do których starał się odwołać Karol I w celu uzyskania świadczeń finansowych od swych poddanych — i które nie zapewniły mu, jak się okazało, powodzenia — są materiałem dostatecznie ważnym dla przedmiotu recenzowanej pracy, aby można było z nich zupełnie zrezygnować; nawet gdy, tak jak autor, podchodzi się do zagadnienia od strony świadomości prawnej społeczeństwa.

Uwagi te nie mają na celu umniejszenia wartości książki W. J. Jonesa, dzięki której o wiele lepiej niż dotąd poznać możemy jedną z istotnych bezpośrednich przesłanek pierwszej wielkiej rewolucji burżuazyjnej. Podkreślić trzeba, że autor wykazał poważne zrozumienie dla prawnych aspektów problemu — przez co recenzowana praca powinna zwrócić na siebie szczególną uwagę historyków ustroju i prawa.

HUBERT IZDEBSKI (Warszawa)

Rafael Gibert: *Historia general del derecho español*. Madrid 1971, ss. 549.

Niniejszy podręcznik uniwersytecki jest rezultatem wieloletnich doświadczeń dydaktycznych autora, wykładającego od 1950 r. historię prawa hiszpańskiego na uniwersytecie madryckim. Obecne wydanie stanowi część pierwszą systemu, obejmującą okres od czasów osadnictwa fenickiego i greckiego na półwyspie iberyjskim do przełomu wieku XVII i XVIII, tj. do końca panowania Habsburgów hiszpańskich. W tych granicach czasowych zawarł autor szczegółowy przegląd źródeł prawa zarówno publicznego, jak i sądowego na tle najważniejszych wydarzeń politycznych, oraz przemian gospodarczych i społecznych. Drobiazgowo zestawienie różnych źródeł prawa hiszpańskiego ograniczyło się w zasadzie do ich historii „zewnętrznej”, czasem tylko dotykając ich zawartości. Aby — jak głosi wstęp — zerwać z wąskim, nacjonalistycznym spojrzeniem na historię prawa autor nie ograniczył się do źródeł prawa terytoriów rdzennie hiszpańskich, ale zajął się działalnością prawotwórczą w tych krajach, które dostały się pod panowanie władców hiszpańskich, jak w Niderlandach czy w posiadłościach włoskich. Tak więc w podręczniku znalazł się bardzo obszerny materiał faktyczny, z którego godne odnotowania wydają się wątki, które dotyczą źródeł o podstawowym znaczeniu dla rozwoju prawa w Hiszpanii i poza jej granicami.

Podręcznik zaczyna się od opisu źródeł prawa w koloniach greckich i fenickich. Z czasów rzymskich omówione zostały zagadnienia wpływu prawników rzymskich epoki klasycznej oraz ustawodawstwo imperialne (Kodeks Teodozjański). Wśród danych o prawie wizygockim znajdujemy ciekawe porównanie kodeksu Eureka, określonego jako ostatni oryginalny przeblýsk prawa rzymskiego (s. 11), z *Brewiarzem* Alaryka z 506 r. oraz informacje o działalności ustawodawczej królów Leogivilda (tzw. *Codex revisus*) i Rekkesvinda (*Liber iudiciorum*). Z dziedziny ustawodawstwa kościelnego szeroko omówiony został najważniejszy pomnik hiszpańskiego prawa kanonicznego tej epoki o znaczeniu uniwersalnym, tj. *collectio canonica hispana* (s. 20). W tej też części podręcznika dał Autor krótką wzmiankę o odrodzeniu prawa rzymskiego w wiekach późniejszych i o znaczeniu glossatorów dla hiszpańskiej nauki prawa.

⁷ S. R. Gardiner, *The Constitutional Documents of the Puritan Revolution 1628 - 1660*, Oxford 1889, Nr 13.

Historia źródeł prawa w wiekach średnich została opisana odrębnie w poszczególnych władztwach hiszpańskich: Asturii, Leonie, Kastylii, Nawarrze, Aragonie, tzw. Marchii hiszpańskiej, Majorce, Walenji. Odrębnie także — i skrótowo — przedstawione zostało prawo muzułmańskie na terenach zajętych przez Arabów i prawo ludności żydowskiej. Szczególną uwagę zwrócił autor na źródła prawa krajów stanowiących kolebkę późniejszej scentralizowanej monarchii, czyli na działalność prawodawczą władców zjednoczonego królestwa Leonu i Kastylii, a szczególnie Alfonsa X Mądrego, którego pozycję w dziejach historii prawa wyznaczyły dwa epokowe pomniki: *Siete Partidas*, siedmioczęściowy zbiór przepisów z prawa rzymskiego, kanonicznego i feudalnego oraz skrócona kodyfikacja z 1255 r. p.n. *Fuero Real*. Kolejnym ważnym etapem rozwoju prawa hiszpańskiego były czasy Izabeli Kastylijskiej, kiedy to Kortezy toledońskie poleciły słynnemu prawnikowi Montalvo sporządzenie kompilacji przepisów aktualnie obowiązującego prawa. Powstałe w ten sposób tzw. *Ordenanzas* z 1485 r. poprzedziły najważniejszy pomnik prawa hiszpańskiego tej epoki, *Leyes de Toro* z 1505 r., które w zakresie prawa prywatnego obowiązywały aż do kodeksu cywilnego hiszpańskiego z 1889 r. i wywarły wpływ na wiele jego postanowień, a poza granicami Hiszpanii zostały szeroko rozpowszechnione dzięki zawartym w nich przepisom o majoratach.

Na czasy nowożytne przypadł proces wykształcenia się hiszpańskiej monarchii uniwersalnej, której podwaliny założył związek polityczny Kastylii i Aragonu, dokonany jeszcze za czasów Królów Katolickich, a której rozkwit przypadł na panowanie austriackich i hiszpańskich Habsburgów. Dla historii źródeł prawa najważniejszymi momentami z tego okresu historycznego było wprowadzenie do Hiszpanii *Caroliny*, rewizja *Siete Partidas*, a wreszcie zapoczątkowane przez Karola V, a ukończone za Filipa II w 1567 roku fundamentalne dzieło ustawodawcze, p. n. *Nueva Recopilación* (s. 215 i n.).

Jednym z założeń programowych podręcznika było unikanie uogólnień i rysowania generalnych linii rozwojowych w dziejach prawa, zgodnie z powołanymi we wstępie słowami Sthendala: „Tylko szczegóły są oryginalne, tylko w szczegółach zawarta jest prawda”. Co więcej, całość podręcznika napisana jest w formie ciągłej, potocznej relacji, bez zastosowania jakiegokolwiek podziału zawartości na rozdziały czy paragrafy. Ten osobliwy zabieg techniczny miał — według intencji autora — wyrazić ideę wewnętrznej jedności procesu historycznego, przy której wszelkie poziomo-pionowe podziały okazują się sztuczne i konwencjonalne. Tak więc poruszanie się w gąszczu szczegółów umożliwia jedynie dokładny spis treści i obszerny indeks.

KATARZYNA SÓJKA-ZIELIŃSKA (Warszawa)

Alfred Dufour, *Le mariage dans l'école allemande du droit naturel moderne au XVIIIe siècle*, Paris 1972, ss. 465.

Szkola prawa natury XVII i XVIII w. przyciągała uwagę badaczy przede wszystkim ze względu na jej znaczenie w historii filozofii i dziejach doktryn politycznych. Stosunkowo mniej natomiast znany jest jej dorobek w dziedzinie prawa prywatnego. Np. w Niemczech dopiero powstanie nowego przedmiotu nauczania uniwersyteckiego — historii prawa prywatnego czasów nowożytnych — zapoczątkowało systematyczne studia nad doktryną nowożytnego prawa natury, które stanowiło ideologiczną podstawę kodyfikacji cywilnych XIX w. i uważane jest za jedno z najważniejszych, obok prawa rzymskiego, germańskiego i kanonicznego, źródeł historycznych współczesnego systemu prawa prywatnego.